

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 343.13

А.П. ЧЕРНЕНКО,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*

ЧИ Є ВЕРСІЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ФАКТИЧНОЮ ПІДСТАВОЮ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ?

У статті досліджується питання визнання версії, висунутої на досудовому розслідуванні, підставою для проведення слідчої (розшукової) дії. Аналізуються норми Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р. та чинного Кримінального процесуального кодексу України, присвячені регламентації порядку проведення слідчих (розшукових) дій, висловлюються пропозиції щодо удосконалення норм, що належать до інституту слідчих (розшукових) дій у частині регламентації підстав для проведення слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: докази, доказування, підстави для проведення слідчих дій, версія у кримінальному провадженні.

Постановка проблеми. В інтересах слідства версія – це підстава для провадження слідчих (розшукових) дій. Таке ствердження, безсумнівно, буде сприйняте слідчими позитивно, бо достатньо їм висунути у кримінальному провадженні версію, і вона дає підстави для провадження слідчих (розшукових) дій, що в остаточному підсумку позбавляє слідчого хоча б однієї проблеми, яких у нього й без цього немало. Версія слідства може бути реально обґрунтованою, але її обґрунтування може викликати сумніви у сторони захисту. З упевненістю можна сказати, що й версія сторони захисту, може бути піддана сумніву стороною обвинувачення, і в провадженні слідчої (розшукової) дії, заявленої стороною захисту для її перевірки, буде відмовлено. Така ситуація й обумовлює постановку питання про можливість визнання версії підставою для провадження слідчих (розшукових) дій. Зрозуміло, можна припустити, що у кримінальному провадженні можуть бути висунуті й доволі необґрунтовані версії, бо саме криміналістика й передбачає, що у кримінальному провадженні повинні бути висунуті всі, навіть взаємовиключні версії. А раз так, то беззаперечно й те, що якнайменше одна з взаємовиключних версій може бути оцінена як необґрунтована, а це й означає, що слідча (розшукова) дія на її перевірку не може бути проведена, бо у цьому разі будуть відсутні підстави для проведення такої. У той же час у слідчого не має жодних шансів виявити ту з них, яка є необґрунтованою без їх перевірки. Парадокс цієї ситуації полягає у тому, що таку перевірку слідчий може провести лише шляхом проведення слідчих (розшукових) дій. Наведені факти й обумовлюють **актуальність** питання, що поставлено у назву цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане розв'язання цієї проблеми. У різні часи питання провадження слідчих дій на досудовому розслідуванні та підстав їх проведення були предметом наукового дослідження багатьох учених, серед них Т.В. Авер'янова, Р.С. Белкін, В.Д. Берназ, Я.О. Бернський, П.Д. Біленчук, А.І. Вінберг, Ю.М. Грошевий, В.Ф. Гушчін, А.Л. Дудніков, Ю.Ф. Жаріков, В.А. Журавель, М.В. Салтевський, Ю.Г. Корухов, Є.Р. Російська, В.К. Лисиченко, Н.І. Клименко, В.М. Глібко, Н.Т. Малаховська, В.О. Коновалова, Є.І. Макаренко, В.М. Тертишник, Л.М. Лобойко, С.М. Стахівський, В.Ю. Шепітько, О.Г. Шило, Р.О. Шляхов, М.Г. Шурухнов та багато інших дослідників.

© А.П. Черненко, 2013

Формулювання мети статті (постановка завдання). Мета дослідження – виявити можливі недоліки у законодавчому формулюванні підстав для проведення слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування та висловити пропозиції щодо їх усунення.

Завдання:

- проаналізувати кримінально-процесуальну регламентацію підстав для проведення слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування;
- виявити можливі недоліки у регламентації підстав для проведення слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування;
- по можливості висловити пропозиції щодо шляхів усунення виявлених недоліків.

Основні результати дослідження. Для з'ясування питання, чи є версія фактичною підставою для проведення слідчих (розшукових) дій, спочатку слід встановити, що ми розуміємо, говорячи «версія». Відомо, що версія – це криміналістичне поняття. Саме криміналісти й дають визначення поняття «версія». На наш погляд, найбільш повне визначення поняття «криміналістична версія» дають А.Г. Філіппов та Н.А. Бурнашев. За їх твердженням, «Криміналістична версія – це базоване на фактичних даних припущення про сутність чи окремі обставини події, що має ознаки злочину, прийнятої до перевірки слідчим або іншою уповноваженою особою при вирішенні питання про порушення кримінальної справи, розслідуванні чи судовому розгляді у справі» [1, с. 222]. Ці автори класифікують версії на загальні та окремі тощо. Загальна версія, на їхню думку, – це припущення щодо події, що має ознаки злочину, в цілому (що вчинено – вбивство, самогубство, нещасний випадок). Окрема – це припущення щодо окремих сторін, елементів цієї події (мотиву, способу вчинення, часу, місця, особи злочинця тощо) [1, с. 222].

Щодо висунення та перевірки версій ці автори стверджують: «На відміну від конкретних версій, які висувуються на основі вивчення матеріалів справи, що розслідується, можуть бути ще й так звані типові версії («версії за телефонним дзвінком»). Це – найбільш типові пояснення події, коли конкретної інформації про неї ще дуже мало, ця інформація суперечлива, не зовсім достовірна. Типові версії висувуються не тільки на основі наявної інформації, але й на основі досвіду слідчого, криміналістичних рекомендацій, узагальненої слідчої практики, простого життєвого досвіду тощо. Ці версії мають дуже велике практичне значення, бо, по-перше, допомагають організувати роботу у справі в найпершій, найбільш відповідальний момент розслідування і, по-друге, дають можливість більш цілеспрямовано перевірити окремі обставини злочину. Як уже відзначалося, основою для побудови версій є фактичні дані, що стосуються досліджуваної події. Ці дані можуть бути отримані із будь-яких джерел – як процесуальних, так і не процесуальних.

У процесі розслідування висувуються й перевіряються всі можливі версії. При цьому не можна залишати без перевірки жодної версії, навіть малоймовірної» [1, с. 223–224].

Зрозуміло, що перевірка всіх висунутих під час кримінального провадження версій здійснюється під час кримінально-процесуального доказування.

Л.М. Лобойко, говорячи про доказування, зазначає: «Кримінально-процесуальне доказування – це здійснювана в правових і логічних формах частина кримінально-процесуальної діяльності сторін і суду, що полягає у висуванні можливих версій щодо системи юридично значущих обставин кримінального провадження, у збиранні, перевірці та оцінці доказів за цими версіями, а також в обґрунтуванні висновку про доведеність вини особи та його подальше обстоювання у судових стадіях процесу» [2, с. 142].

Хотілося б звернути увагу на те, що не всі вчені-процесуалісти підтримують думку Л.М. Лобойка щодо наявності такого елементу процесу доказування, як висунення та перевірка версій. На наш погляд, це виглядає доволі дивним. Тут хотілося б наголосити на тому, що не можна собі уявити доказування без висунення версій, які й мають бути перевірені, а ті з них, що не підтвердилися, – відхилені, і цей процес відбувається доти, доки одна з них не буде підтверджена доказами та не буде покладена в основу рішення. На наш погляд, саме це і є суть процесу доказування. На цьому й наголошують вчені-криміналісти. Їхні думки нами наводилися. Аналогічної точки зору дотримується й Ф.Н. Фаткуллін, який вважає, що доказування – це процесуальна діяльність зазначених у законі органів та осіб, яка полягає у визначенні можливих слідчих версій, у збиранні, перевірці й оцінці доказів та їхніх джерел за цими версіями, а також в обґрунтуванні достовірних висновків для встановлен-

ня об'єктивної істини у справі [3, с. 14]. Але більшість вчених-процесуалістів процес доказування уявляють без такого елемента.

Доволі цікавим є те, з яких причин висунення версій вченими-процесуалістами не належить до процесу доказування? Це питання без сумніву заслуговує на окреме дослідження, але воно не є предметом цього дослідження.

Для з'ясування питання, чи є версія підставою для проведення слідчих (розшукових) дій, слід звернутися до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) та з'ясувати, як же у цьому законодавчому акті зазначено підстави для проведення цих дій.

У част. 2 ст. 223 КПК зазначається, що підставами для проведення слідчих (розшукових) дій є «наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети» [4, с. 117].

Можливо саме так законодавець й стверджує, що підставою для проведення слідчих (розшукових) дій є версія, яку слід перевірити у кримінальному провадженні.

Але автори коментаря до ч. 2 ст. 223 КПК зазначають, що «Слідча дія повинна проводитися тільки за наявності для того законних підстав».

Закон відносить до таких підстав наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення мети слідчої дії.

Зі статті кримінального процесуального закону випливає, що для проведення слідчої дії необхідними перш за все є фактичні складові – «наявність достатніх відомостей» та «можливість досягнення мети» слідчої дії.

У законі не зазначається, яка саме сукупність відомостей може бути визнана достатньою для проведення слідчої дії. Передусім законодавець у конструкції частини статті, що коментується, вживає словосполучення в множині – «є наявність достатніх відомостей», а отже, мова повинна йти не про одиничні повідомлення, відомості, докази, а про їх сукупність.

Також визначення достатності відомостей для проведення слідчої дії пов'язано з їх оцінкою з точки зору достатності та залежить від внутрішнього переконання слідчого чи прокурора. Отже, достатньою уявляється певна сукупність відомостей, яка при її оцінці приводить слідчого чи прокурора до єдиного висновку – про необхідність проведення слідчої дії, під час якої буде досягнута її мета як ідеальна модель того результату, якого намагається досягти слідчий чи прокурор. Звичайно, не можна вимагати від слідчого отримання таких підстав для проведення слідчої дії, які з достовірністю будуть установлювати можливість досягнення її мети, достатнім є високий ступінь достовірності.

Відомості, що вказують на можливість досягнення мети слідчої дії, можуть бути отримані в ході проведення інших слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, у ході проведення оперативно-розшукових заходів, ревізій та перевірок, при проведенні інших процесуальних дій, передбачених КПК.

Мета слідчої дії вказується у конкретних статтях, які врегульовують процесуальний порядок їх проведення» [5, с. 550–551].

Приблизно так висловлюються й автори підручника «Кримінальний процес». Вони зазначають: «Підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. Мета слідчої дії вказується у конкретних статтях, які врегульовують процесуальний порядок їх проведення. Так, наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 234 КПК обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуто у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб, відповідно до ч. ст. 237 КПК огляд місцевості, приміщення, речей та документів проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення» [6, с. 365–366].

На наш погляд, саме у конкретних статтях, які регламентують процесуальний порядок проведення конкретних слідчих (розшукових) дій і вказано, що версія у кримінальному провадженні є підставою для проведення слідчих (розшукових) дій, але це зроблено не прямо, а опосередковано. Візьмемо хоча б ч. 1 ст. 234 КПК, де зазначено, що обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуто у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Законодавець у цій нормі й вказує, що обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення. При цьому цілком зрозумілим є те, що місце, де можуть бути виявлені та зафіксовані ці відомості, може бути саме ймовірним. Так само, обшук проводиться з метою відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення не стільки у чітко встановлених місцях, а більшою мірою у ймовірних місцях. Тобто для перевірки висунутих у кримінальному провадженні версій щодо можливого місця їх знаходження. У разі, якщо місце знаходження таких об'єктів чітко встановлене, то законодавець передбачив для цього інший засіб – тимчасовий доступ до речей і документів. Так, відповідно до ч. 1 ст. 159 КПК, «Тимчасовий доступ до речей і документів полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом вилучити їх (здійснити їх виїмку)».

Такий доступ до речей і документів може бути здійснений і у порядку, передбаченому ст. 333 КПК. У част. 3 ст. 333 КПК саме і йдеться про випадки, коли доступ до речей чи документів неможливий, і закон передбачає проведення слідчих (розшукових) дій: «У разі, якщо під час судового розгляду виникне необхідність у встановленні обставин або перевірці обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження, і вони не можуть бути встановлені або перевірені іншим шляхом, суд за клопотанням сторони кримінального провадження має право доручити органу досудового розслідування провести певні слідчі (розшукові) дії».

Одночасно хочеться висловити власну думку щодо КПК та його інституту слідчих (розшукових) дій. Беззаперечно ми його оцінюємо позитивно, а висловлені нами зауваження щодо регламентації окремих його норм, наголошення на більш досконалії техніці регламентації інституту слідчих дій у Кримінально-процесуальному кодексі України 1960 р. (далі – старому КПК), це не критичне ставлення до цього документа (КПК) та його частин, а лише спроба його удосконалення, що є цілком нормальним явищем для досягнення такої мети.

Зокрема, у старому КПК, на наш погляд, процесуальний порядок та підстави проведення обшуку регламентувалися більш зрозуміло та чітко.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 177 старого КПК «Обшук проводиться в тих випадках, коли є достатні підстави вважати, що знаряддя злочину, речі й цінності, здобуті злочинним шляхом, а також інші предмети і документи, які мають значення для встановлення істини в справі чи забезпечення цивільного позову, знаходяться в певному приміщенні або місці чи в якої-небудь особи» [7, с. 94].

Законодавча регламентація підстав через словосполучення «достатні підстави вважати», на наш погляд виглядала дещо простіше та й не заперечувала про те, що обґрунтована версія була підставою для проведення обшуку, бо давала достатньо підстав вважати.

Що ж стосується версії, яка спонукає слідчого до її перевірки, то вона у такому випадку повинна розглядатися, скоріше, як привід, а не підстава до проведення слідчої (розшукової) дії. Думається, що й законодавець можливість досягнення мети проведення слідчої (розшукової) дії окремо без поєднання із словосполученням «наявність достатніх відомостей» розглядав би як привід до проведення слідчої (розшукової) дії. Звідси перевірка версії може розглядатися як мета проведення слідчої (розшукової) дії. А от наявність достатніх відомостей, що вказують на необхідність перевірки версії, може розглядатися як підстава до проведення слідчої (розшукової) дії. Проте знаючи, що всі версії, висунуті у кримінальному провадженні, повинні бути перевірені, тому вживання словосполучення «наявність достатніх відомостей, що вказують на необхідність перевірки версії» є зайвим, та й виглядає нелогічним. А якщо так, то приходимо до висновку – висунута у кримінальному провадженні версія і є підставою до проведення слідчої (розшукової) дії.

Слід також зазначити, що версія як підстава для проведення слідчої (розшукової) дії жодним чином не буде обмежувати права, наприклад, того, стосовно кого буде проведено обшук, бо у разі відсутності у цієї особи шуканих речей, які б підтверджували її причетність до вчинення кримінального правопорушення, у цьому разі будуть доказами її непричетності, що, безумовно, є позитивним для цієї особи. З іншого боку, кримінальне провадження у такому разі буде більш дієвим, або, користуючись термінологією чинного КПК, більш

ефективним, бо у такому провадженні будуть перевірені всі висунуті версії і таке розслідування буде оцінюватися як всебічне.

На основі проведеного у цій статті дослідження можна зробити такий **висновок**: 1) версія у кримінальному провадженні є підставою для проведення слідчих (розшукових) дій; 2) кримінальна процесуальна регламентація підстав для проведення слідчих (розшукових) дій на досудовому розслідуванні має певні прогалини, які потребують відповідного удосконалення.

Пропонуємо викласти ч. 2 ст. 223 КПК у такій редакції: Підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є версія про наявність чи відсутність обставин, що підлягають встановленню та/чи наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість отримати нові і/або перевірити наявні докази у кримінальному провадженні.

Проведене наукове дослідження, на жаль, не вичерпує усього комплексу проблем, пов'язаних з проведенням слідчих (розшукових) дій та процесу доказування, що зумовлює подальші наукові дослідження.

На наш погляд, **подальшими напрямками наукових розвідок** мають бути:

- дослідження елементів процесу доказування для з'ясування питання про існування першого елемента процесу доказування – висунення та динамічний розвиток версій;
- дослідження назви слідчих (розшукових) дій з метою з'ясування мотивів включення до їх назви слова «розшукових»;
- дослідження поняття «ефективності кримінального провадження» та його критеріїв.

Список використаних джерел

1. Криміналістика: учебник / под ред. проф. А.Г. Филиппова. – М.: Юриспруденция, 2000.- 352 с.
2. Лобойко Л.М. Кримінальний процес: підручник / Л.М. Лобойко. – К.: Істина, 2014. – 432 с.
3. Общие проблемы процессуального доказывания / Ф.Н. Фаткуллин; науч. ред.: Я.С. Аврах. – 2-е изд., доп. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1976. – 206 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – Харків: Одиссей, 2012. – 360 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Харків: Право, 2012. – 768 с.
6. Кримінальний процес: підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Харків: Право, 2013. – 824 с.
7. Кримінально-процесуальний кодекс України. – К.: Атіка, 2001. – 208 с.

В статье исследуется вопрос признания версии, выдвинутой на досудебном расследовании, основанием для проведения следственного (розыскного) действия. Анализируются нормы Уголовно-процессуального кодекса Украины 1960 г. и действующего Уголовного процессуального кодекса Украины, посвященные регламентации порядка проведения следственных (розыскных) действий, высказываются предложения по совершенствованию норм, относящихся к институту следственных (розыскных) действий в части регламентации оснований для проведения следственных (розыскных) действий.

Ключевые слова: доказательства, доказывания, основания для проведения следственных действий, версия в уголовном производстве.

The article examines the issue of recognition version, launched the pre-trial investigation of the basis for the investigation (Investigation) action. We analyze the Criminal Procedure Code of Ukraine in 1960 and the Criminal Procedure Code of Ukraine, devoted to regulating the procedure of investigation (investigation) actions to improve their position rules relating to the institution of investigation (investigation) actions in the regulation of the reasons for the investigation (investigation) action.

Key words: evidence, proof, reason for the investigation, the version in criminal proceedings.

Одержано 7.11.2013.